

Madarász Imre

Simone de Beauvoir avagy a memoárepika hatalma és határai

Simone de Beauvoirt (1908–1986) a hatvanas években az olvasóközönség Magyarországon is az egzisztencialista „triász” Sartre-ral és Camus-vel egyenrangú tagjának látta, melyet a korabeli, második világháború utáni világirodalom élvonalába sorolt. Az azóta eltelt évtizedek, az időközben végbement világnézeti és ízlésbeli változások egyértelműen inkább Camus-nek, mint Sartre-nak kedveztek: kettejük között ma Beauvoir tűnik a legproblematisabb, a legnehezebben és legbizonytalanabban megítélt és megítélhető alkotónak. Nem csupán és nem is elsősorban életműve műfaji és tematikai sokszínűsége okán, hiszen e sokoldalúság a másik két nagy egzisztencialistára is jellemző volt. Beauvoir nem volt olyan klasszikus művész, mint barátja, majd ideológiai ellenfele, Camus, sem olyan jelentős filozófus, mint élettársa, eszme-, pálya- és harcostársa, Sartre, viszont a maga koráról, korával való viszonyáról, történelem és élettörténet kölcsönhatásairól, dialektikájáról alighanem mindkettejüknél izgalmasabb, gazdagabb és időtállóbb képet festett legjobb műveiben, melyek a regényesített önéletrajz és az önéletrajzi ihletésű regény határmezsgyéjén mozognak vagy épp azok egybeszővéséből keletkeztek. („Azt akarom, hogy a vérem keringjen ebben az elbeszélésben.”) Epikusként úgy emelkedett ki a kor- és polgártársai közül, hogy erősen lírai epikát írt, melynek hitelességét éppen szubjektivitása adja meg – az egzisztencializmus bölcséleti alapvetésével összhangban.

A vallomásos-visszaemlékező elbeszélés olyannyira áthatja Beauvoir szépirodalmi munkásságának java termését, hogy nehezen különíthetők el önéletrajzi és egyéb könyvei, megfelelőbb talán szűkebb vagy tágabb értelemben vett memoárepikáról beszélni életművében. Az, amit Szávai János *Az önéletrajz* című monográfiájában „a Beauvoir-önéletrajz”-nak nevez, az ő olvasatában, illetve számolása szerint „három kötetet” foglal magában – *Egy jóházból való úrilány emlékei* (1958), *A kor hatalma* (1960); *A körülmények hatalma* (1963) –, pedig bizonyosan beletartozik *A körülmények hatalma* történéseit továbbmondó *Zárszámadás* (1972), de hozzá kötődik az anyjának emléket állító *Könnyű halál* (1964), a „Sartre-sírató” vagy „Sartre-nekrológ” *Búcsúszertartás* (1981) és *A mandarinok* című nagyregény is (1954), melyről Szávai is megállapítja, hogy „anyaga nagyrészt azonos” *A körülmények hatalmáéval*. 1978-ban publikált értekezésében Szávai mellőzte – pontosabban: elhallgatta – az 1972-es *Zárszámadást*, amelyet magyar fordításban cenzoriális okokból, a Szovjetuniót bíráló fejezete miatt, nem engedtek

megjelenni; ez politikailag ugyan magyarázható, tudományos-etikai szemszögből kevéssé elfogadható eljárás. Annál inkább egyetérthetünk Szávai következő kijelentésével: „Az *Egy jóházból való úrilány emlékei* szinte az önéletrajz tiszta típusának tekinthető, *A kor hatalmában* azonban, de még inkább *A körülmények hatalmában* olyan elemek is keverednek az önéletrajzhoz, amelyek inkább a rokon műfaj, a memoár sajátjai.”

A kor hatalma és *A körülmények hatalma* valósítják meg a legmagasabb szinten a visszatekintő önvallomás és a kor-krónika szintézisét. A „furcsa háború” és a náci megszállás atmoszféráját – „a rettegés és a reménykedés, a türelem és a düh, a levertség és a visszatérő öröm felvillanásait” – Ilja Ehrenburg (*Párizs bukása*), Bajomi Lázár Endre (*Párizs csillagként reszkető*) és Dan Franck (*Minuit*) sem tudták megközelítően sem ilyen érzékletesen visszaadni, ahogyan a felszabadulás „szárnyakat növesztő” mámorát és kreativitását, „a testvériség orgiáit” sem. A könyvcímek a külvilág, a „dolgok”, Sartre egyik kedvenc kifejezésével a „szituációk” és az egyén kapcsolatrendszerében és küzdelmében az előbbiek meghatározó, uralkodó voltát, diadalát sugallják, történések vezérmotívuma, fő erénye és legpozitívabb üzenete mégis az individuum önérvényesítő szabadságharca, melyben – Sartre *Az egzisztencializmus: humanizmus* című manifestumát idézve – „az ember szabadságra ítéltetett”, az ember szabad, az ember a szabadság”, „a szabadság minden érték alapzata”, „az ember az, amit cselekszik”. Az író-főszereplő egyéniség független nőiségét, saját fényű párcsillag voltát a vezérértelmiségi oldalán (vö. Bernard-Henri Lévy: *Sartre százada*, 2000) alábecsülni éppúgy hiba lenne, mint túlértékelni. A Maár Judit szerkesztette, sokszerzőjű *A francia irodalom története* (2011) Beauvoirt – jórészt *A második nem* (1949) miatt – „A feminizmus” fejezetcím alatt tárgyalja röviden, noha *A körülmények hatalmában* azt írta: „Nem zárlóztam be az úgynevezett «feminizmus»-ba.”

A regényesen izgalmas narratívának azonban ára és árnyoldala is van. Az író nő olykor úgy vegyíti a goethei „költészetet és valóságot”, a tényeket és a fikciót, hogy elhallgat, megszépít vagy átkölt rá nézve kevéssé kedvező motívumokat és momentumokat. Gimnáziumi tanári állását nem bátor elveiért veszítette el 1943-ban, hanem egy(néhány) leánytanítványával való – nevezzük így, finoman – különösen intim viszonya miatt. (Biszexualitásáról, leszbikus szerelmeiről és kalandjairól, míg élt, életrajzírói sem mertek nyíltan szólni, lásd a Claude Francis – Fernande Goutier szerzőpáros 1985-ben napvilágot látott bio-monográfiáját.) A diszkréciót amúgy, másokkal szemben, nemigen gyakorolta „Castor”, „Hód” (ahogy barátai nevezték). A *Zárszámadás* első fejezetében kegyetlenül teregeti ki két néhai barátnője, Camille és Lise önsorsrontásának, önpusztításának, „lúzerségének”, kicsinyességének viszolyogtató intimitásait, szexualitással, pénzügyekkel, családi problémákkal, alkoholizmussal, betegségekkel, testi-lelki-szellemi leépüléssel...

Pedig *A kor hatalma* Prológusában még azt olvashattuk: „Nem az a dolgom, hogy önmagamról és barátaimról pletykálkodjam.” Nos, barátairól pletykálkodott csúnyán.

A Babits emlegette „indiszkreció az irodalomban” enyhébb változatában jelentkezik *A mandarinokban*, ám bár a „fiktív” – valójában csupán átkeresztelt – regényhősök mögött a kortársak nem késlekedtek felismerni az „élő modelleket”: Sartre-ot, Camus-t, Nelson Algren-t, Arthur Koestler-t. Az indiszkreció csökkent, ahogy eltávoztak a „kiírtak”, nem úgy a regény esztétikai becse: a „kulcsregény” korregényként bizonyult maradandónak.

Beauvoir másik fő írói hibája: politikai-pártos elfogultságba torkolló „elkötelezettsége”, ideológiai előítéletessége is a *Zárszámadás*ban tetőzik. Az Ellenállás és a Szabad Franciaország nemzeti hőstét, De Gaulle tábornok-elnököt militarista diktátorra karikírozza, miközben dicsóítja Mao Ce-tungot, Kína kommunista zsarnokát, a világtörténelem egyik legpusztítóbb tömeggyilkosát. Maoizmusa hitelteleníti relatív, önellentmondásos „szovjetellenességét” és az 1968-as diákforradalomról adott kor-karikatúráját is. Ha végre-valahára magyarul is megjelenik majd a *Zárszámadás*, vélhetőleg a legtöbbeknek feltámaszthatatlanul elavult irodalmi régiségként fog csalódást okozni.

Simone de Beauvoir egyetlenségeivel egyetemben monumentális életművet hagyott az olvasóra. Ránk vár a feladat, hogy értő értékeléssel tegyük mérlegre azt, ami „oeuvre”-jében mulandó és örök. Születésének centenáriumát és halála huszonötödik évfordulóját nálunk gyakorlatilag elfelejtették. De láttunk mi már irodalmi feltámadásokat.